

Sprawozdanie z konferencji popularnonaukowej pt. „Społeczność żydowska w źródle archiwalnym” (w ramach cyklu „Spotkania ze źródłem archiwalnym”), Kielce 6 lipca 2022 roku

W dniu 6 lipca 2022 roku w Archiwum Państwowym w Kielcach w ramach cyklu „Spotkania ze źródłem archiwalnym” odbyła się konferencja popularnonaukowa zatytułowana „Społeczność żydowska w świetle archiwalnym”.

Spotkaniu towarzyszyła wystawa „Źródła do dziejów ludności żydowskiej w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach”, która została przygotowana przez Bartłomieja Gierasimowicza, pracownika Archiwum Państwowego w Kielcach.

Po otwarciu konferencji przez Wiesławę Rutkowską – Dyrektora Archiwum Państwowego w Kielcach, a także dr. hab. Jerzego Gapysa prof. UJK – Dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach rozpoczęła się część pierwsza, której moderatorem był dr hab. Jerzy Gapys prof. UJK.

Jako pierwszy głos zabrał mgr Łukasz Ospara, doktorant IV roku historii na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach. Wygłosił on wykład pt. *Stosunek Stronnictwa Narodowego wobec mniejszości żydowskiej w województwie kieleckim (aspekty gospodarcze)*. Autor omówił stosunek narodowców do Żydów, skupiając się na przedstawieniu zagadnienia na płaszczyźnie rywalizacji ekonomicznej między ludnością polską a żydowską, jaką SN podjęło w latach swego funkcjonowania, a szczególnie w latach 1935–1937. Doktorant przedstawił bojkot żydowskich przedsiębiorców i prowadzonych przez nich sklepów, dokonany przez członków i sympatyków endecji w wybranych miastach i miasteczkach woj. kieleckiego. Referent zaakcentował tworzenie firm prowadzonych przez Polaków, przy czynnym wsparciu SN. Ponadto podkreślił, iż przez rywalizację między Polakami a Żydami w dziedzinie gospodarczej ludność polska szczególnie na północy woj. kieleckiego zaakceptowała program i hasła głoszone przez SN, o czym świadczy fakt, że dzięki propagandzie głoszonej przez narodowców Polacy nie tylko zakładali własne sklepy, lecz także nie robili zakupów u Żydów, z wyjątkiem towarów, których nie mogli zakupić w polskich przedsiębiorstwach. Doktorant zaakcentował także nierównomierne rozłożenie prowadzonego bojkotu na terenie woj. kieleckiego. Najsilniejszy oddźwięk rywalizacja Polaków z firmami żydowskimi miała w pow. częstochowskim, radomskim i opoczyńskim oraz w stolicy województwa, najslabszy natomiast w południowych powiatach woj.

kieleckiego oraz w Zagłębiu Dąbrowskim. Taka sytuacja była związana przede wszystkim ze zróżnicowaniem rozwoju struktury terenowej SN w wymienionych powiatach.

Następnym referentem był mgr Piotr Kądziela, doktorant III roku historii w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zaprezentował referat pt. *Profesorowie Marian Eiger i Maksymilian Rose – wybrane sylwetki naukowców żydowskiego pochodzenia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*. Marian Eiger był fizjologiem, natomiast Maksymilian Rose był z zawodu psychiatrą oraz psychologiem. Źródła, jakimi posługiwał się doktorant, należą do kategorii administracyjnych, wytworzonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz przez Dziekanat Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Następnie mgr Piotr Kądziela przedstawił życiorys Mariana Eigera, uwzględniając ukończenie gimnazjum w Warszawie i studia medyczne w Moskwie. Swoje doświadczenie Eiger zdobywał m.in. w Berlinie. Uczestniczył także w wojnie rosyjsko-japońskiej jako lekarz wojskowy. W latach II RP prof. Eiger był wymieniany wśród najlepszych polskich lekarzy. Według mówcy istotnym wydarzeniem w życiu Eigera było mianowanie go na profesora zwyczajnego przez naczelnika państwa w 1922 r., został on też kierownikiem Katedry Fizjologii na USB w Wilnie. Referent przedstawił również zainteresowania badawcze i osiągnięcia naukowe prof. Eigera. Następnie omówił sylwetkę prof. Rose, zaznaczając kierowanie przez niego Katedrą Psychiatrii na USB w latach 1931–1937, ponadto doktorant uwzględnił znajomość ludzkiego mózgu przez prof. Rose, a także możliwość badania mózgu zmarłego marszałka Piłsudskiego.

Trzecim uczestnikiem był dr Dominik Flisiak, który zaprezentował wykład pt. *Żydowskie życie polityczne w pierwszych latach w powojennej Polsce (1944/45–1949/50). Pytania, odpowiedzi i możliwości badań*. Dr Flisiak omówił istotną rolę Centralnego Komitetu Żydów Polskich w odrodzeniu żydowskiego życia politycznego w powojennej Polsce. Referent przedstawił 11 partii żydowskich, zaznaczając istnienie ugrupowań legalnych, jak również działających w podziemiu, koncentrując się na formacjach syjonistycznych. Ważnym wydarzeniem na żydowskiej scenie politycznej według dr. Flisiaka było połączenie Poalej Syjon Prawica z Poalej Syjon Lewica w partię o nazwie Zjednoczona Partia Żydowska Poalej Syjon w 1947 r. Dr Flisiak omówił trzy nielegalne zjazdy syjonistów-rewizjonistów, odbyte w latach 1945–1946, a także poruszaną na nich tematykę.

Następnie głos zabrała mgr Agnieszka Malinowska, reprezentująca Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie oddział Muzeum Wsi Kieleckiej. Pani Malinowska wygłosiła referat pt. *Cmentarz żydowski w Starachowicach. Historia i współczesność*. Referentka pokazała prezentację, na której uwidocznione

zostały współczesne zdjęcia cmentarza żydowskiego w Starachowicach, przedstawiające głównie nagrobki zmarłych Żydów. Omówiła także historię cmentarza w zarysie. Cmentarz powstał w 1891 r. W czasie II wojny światowej został zdewastowany przez Niemców. W 1996 r. został wpisany do rejestru zabytków przez konserwatora zabytków. Na terenie cmentarza znajduje się około 400 macew. Obecnie jest ogrodzony.

Po wygłoszeniu referatu przez Panią Malinowską dr hab. Jerzy Gapys prof. UJK otworzył dyskusję i możliwość zadawania pytań do referentów. Dr hab. Edyta Majcher-Ociesa, odnosząc się do wystąpienia mgra Łukasza Ospary, stwierdziła, że narodowcy, konkurując z ludnością żydowską na płaszczyźnie gospodarczej, skupili się na małych sklepach i warsztatach, natomiast nie dochodziło do bojkotu żydowskich przemysłowców.

Po krótkiej przerwie rozpoczęła się druga część konferencji, jej moderatorem była Wiesława Rutkowska, dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach.

Jako pierwsza w tej części głos zabrała studentka Sara Kosno, wygłaszając referat pt. *Obraz ulicy żydowskiej w literaturze pięknej*. Studentka przybliżyła zagadnienie przestrzeni miejskiej w literaturze polskiej XX wieku przez pryzmat czterech utworów, dwóch autorstwa Stefana Żeromskiego pt. *Ludzie bezdomni* oraz *Przedwiośnie*, a także dzieł *Sklepy cynamonowe* Brunona Schulza i *Weiser Dawidek* Pawła Huellego. Referentka ukazała chronologicznie ewolucję „żydowskiej ulicy”, poczynając od Młodej Polski po czasy teraźniejsze. Sara Kosno skupiła się na tej części ludności żydowskiej, która nie chciała się poddać procesom asymilacyjnym, mieszkała w „gettach”, rozumianych jako dobrowolne miejsce zamieszkania jedynie ludności żydowskiej, posługującej się na co dzień językiem jidysz. Natomiast przez Panią Kosno nie byli brani pod uwagę przedstawiciele warstwy inteligencji żydowskiej, która była skłonna do asymilacji. Referentka stwierdziła, że dla literatów życie Żydów niezasymlowanych było pewną zagadką, stanowiło enklawę odmienności, tajemniczego świata, do którego mogli wniknąć jedynie jako obserwatorzy. Ze względu na swe pochodzenie, przynależność narodową, wyznawaną religię literaci nie mogli w pełni przeniknąć do środowiska żydowskiego. Referentka swoje rozważania przedstawiła z trzech perspektyw, a mianowicie: opisywanej w literaturze ulicy, mieszkańców tej ulicy oraz bohatera literackiego. Pani Kosno dostrzegła ewolucję poglądów Stefana Żeromskiego, bowiem w powieści *Ludzie bezdomni* Żydzi zostali przedstawieni jako jednostki odseparowane od reszty społeczeństwa i skazane przez społeczeństwo na życie w ubóstwie, natomiast w książce *Przedwiośnie* Żydzi są ukazani jako społeczność, która sama siebie skazała na biedę i nędzę oraz sama jest winna sytuacji, w której się znalazła. Zupełnie inny obraz „ulicy żydowskiej” zaprezentował Bruno Schulz, który miał żydowskie pochodzenie.

Jako drugi głos zabrał Konrad Maj, pracownik Archiwum Państwowego w Kielcach. Zaprezentował referat pt. *Gerszon Ickowicz malarz z Kielc. Przyczynek do biografii*. Autor zaznaczył, że dotąd ukazały się trzy książki dotyczące Ickowicza, jednak skupiają się na okresie powojennym, w niewielkim stopniu przedstawiając życie bohatera w Kielcach przed II wojną światową. Dlatego celem wystąpienia było zasygnalizowanie działalności malarza w latach II RP. Dzięki badaniom archiwalnym prowadzonym przez pana Maja wiadomo, że Ickowicz urodził się w Chęcinach, a jego ojciec był kuźnikiem, pracował w warsztacie m.in. w Kielcach przy ul. Leśnej 13. Wiele informacji o jego rodzinie można znaleźć w aktach Izby Rzemieślniczej w Kielcach. Referent udowodnił, że Ickowicz wraz z bratem uczęszczał do Szkoły Religijnej Chrobrowskiego, mieszczącej się w Kielcach przy ul. Cichej. Po dwóch latach nauki kontynuował ją w Publicznej Szkole Staszica w Kielcach. Uczęszczał także do Hederu przy ul. Silnicznej 3. Z okresu, gdy Ickowicz w czasie wojny mieszkał w kieleckim getcie, zachował się tylko jeden rysunek.

Następnie głos zabrał Leszek Dziedzic, reprezentujący Muzeum Historii Kielc. Wygłosił wykład pt. *„Kielce – Keltz. Historia społeczności żydowskiej”*, wystawa w Muzeum Historii Kielc, która zaprezentuje 80-letnie dzieje społeczności żydowskiej w Kielcach, poczynając od uzyskania przez Żydów oficjalnego prawa osiedlania się w mieście w 1862 r. do likwidacji kieleckiego getta w 1942 r. Autor zaprezentował plakat, który najprawdopodobniej będzie reprezentował tę wystawę. Ukaże ona życie społeczności żydowskiej przez 80 lat. Będzie można zobaczyć zdjęcia z okresu istnienia getta, a także portret przemysłowca Zagajskiego. Muzeum otrzyma zdjęcia lub ich kopie, będące własnością potomków kieleckich Żydów, a także pochodzące z Muzeum Holocaustu w Waszyngtonie. Zostanie ukazana także rekonstrukcja kieleckiej synagogi.

Jako ostatni wystąpił Bartłomiej Gierasimowicz z Archiwum Państwowego w Kielcach. Przedstawił wykład pt. *Źródła do dziejów ludności żydowskiej w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach – omówienie wystawy*. Omawiając wystawę, referent zaznaczył, że w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach jest bardzo wiele źródeł, dokumentujących życie ludności żydowskiej na Kielecczyźnie. Opowiadając o wystawie, autor stwierdził, że pokazuje ona różne aspekty życia politycznego, społecznego, gospodarczego. W gablotach można było zobaczyć dokumentację dotyczącą żydowskich partii politycznych, paszportów, a także dokumenty mówiące o budynkach użyteczności publicznej ludności żydowskiej. Dokumenty świadczące o życiu społeczności żydowskiej na tym terenie znajdują się w kilku zespołach archiwalnych. Bartłomiej Gierasimowicz zaznaczył różnorodność tego rodzaju źródeł. Przedstawiając dokumenty żydowskich partii politycznych (działających w okresie międzywojennym), stwierdził,

że największy ich zasób znajduje się w zespole Urząd Wojewódzki Kielecki I. W tym zespole historyk może znaleźć informacje przedstawiające szkolnictwo żydowskie, wykaz zarządu gmin wyznaniowych żydowskich, działalność stowarzyszeń, jak również organizacji sportowych.

Po wystąpieniu Wiesława Rutkowska zachęciła do zadawania pytań. Bartłomiej Gierasimowicz został zapytany o datę najstarszego dokumentu przechowywanego w zbiorach Archiwum Państwowego w Kielcach, dotyczącego społeczności żydowskiej. Odpowiadając, stwierdził, że najstarsze źródło pochodzi z 1659 r., znajduje się w zespole Archiwum Ordynacji Myszkowskich. Z kolei Konrada Maja zapytano o twórczość malarską Gersona Ickowicza w czasie II wojny światowej, a mianowicie co malował w obozie koncentracyjnym. Konrad Maj uznał, iż najprawdopodobniej były to portrety Niemców pracujących w obozie, ponieważ przed II wojną światową Ickowicz rysował i malował różne portrety, natomiast nie istnieją źródła potwierdzające tę hipotezę.

Po dyskusji nastąpiło podsumowanie konferencji i zamknięcie obrad przez Jerzego Gapysa i Wiesławę Rutkowską, a także podziękowanie wszystkim uczestnikom za udział w tym wydarzeniu.

ŁUKASZ OSPARA

doktorant, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach